

ARABISTON YARIM OROLIDA SIYOSIY O‘ZGARISHLAR VA TANZIMOT DAVRI

Xamidova Xuriyatxon G‘afurjon qizi

EMU universiteti katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur ma’ruza matnida Arabiston yarim orolida Usmoniylik davridan boshlab yuz bergan siyosiy jarayonlar, Saudiya davlatining shakllanishi, Tanzimot islohotlarining mazmun-mohiyati hamda ularning arab mamlakatlariga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, XIX–XX asrlarda arab dunyosida kechgan modernizatsiya jarayonlari, G‘arb davlatlarining siyosiy va iqtisodiy ta’siri, diniy-siyosiy qarama-qarshiliklar hamda “Arab uyg‘onishi” harakatining shakllanishi tahlil qilingan. Ma’ruza davomida Yaqin Sharqdagi geosiyosiy o‘zgarishlar, SSSR va AQSHning mintaqadagi manfaatlari hamda islomizmning kuchayish omillari tarixiy manbalar asosida ochib berilgan.

Tayanch iboralar: Modernizatsiya, SSSR, AQSH, patriarxal-urug‘chilik, sunniylik, shi’alik, ibodiylik, zaydiylik, Tanzimot davri, Muhammad ibn Saud.

KIRISH

Usmonlilar sulolasi hukmronlik qilganidan beri Arabistonning siyosiy xaritasi bir qator sabablarga ko‘ra o‘zgarib bordi, xususan, aholining ijtimoiy-madaniy parchalanishi, ko‘plab qabilalar va diniy harakatlarga (sunnilylik, shialik, ibodizm, zaydiylik va boshqalar) bo‘linishi, bu arablar o‘rtasidagi nizolar uchun yetarli bahona va sabablarni keltirib chiqardi, ammo asosan tashqi ta’sirlar natijasida. Biroq, mahalliy aholining ijtimoiy tuzilishi va iqtisodiy hayoti asrlar davomida o‘zgarishsiz qoldi va bu hodisaning o‘zi bezovta qiluvchi ta’sir ko‘rsatdi. Patriarxal-qabila va feodallararo munosabatlar ko‘chmanchilar orasida ham, o‘troq aholi orasida ham keng tarqalgan qullik bilan aralashdi. Biroq, Usmonlilar va Eron o‘rtasidagi kurash, gollandlarning Forsda portugallarni almashtirishi (arablar Arabiston ko‘rfazi deb hisoblagan narsa) va ingliz va

fransuzlarning kelishi ba'zi qabilalarni joylashtirish va ko'chmanchi migrasiya jarayoniga olib keldi, bu Usmonlilar, forslar va G'arbiy Yevropaliklar tomonidan ekspluatasiya qilindi va bu siyosiy o'zgarishlarni va XVII asrda Arabistonda ayrim qabilalar va qabila ittifoqlarining migrasiyasini rag'batlantirdi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Ilgari al-Xosni (Arabistonning sharqiy qirg'og'ini) nazorat qilgan Usmonlilar XVII asrdan boshlab Humaydiy ko'chmanchi shayxlari boshchiligidagi Banu Xolid qabila konfederasiyasi bosimi ostida chekinishni boshladilar. Keyinchalik bu konfederasiya zaiflashdi va Quvaytda Sabah sulolasini (1752- yildan), Bahraynda al-Xalifa sulolasini (1780-yildan), Ummanda Abu Sayyid sulolasini (1753- yildan) va boshqalarni vujudga keltirdi, ular hozirgi kungacha saqlanib qolgan. Bu sulolalarning barchasi Al-Xos, Ummani va Bahraynni bosib olgan forslarga qarshi kurashda paydo bo'ldi va tashkil etildi. Ko'plab shayxlik, amirlik va sultonliklar orasida 1745-yilda An-Najdda tashkil etilgan Saudiya Arabistoni davlati asta-sekin markaziy o'rinni egallay boshladi. 1793-yilda Saudiya Arabistoni al-Xosni, 1803-yilda esa Bahrayn va Quvaytni zabt etdi. Bu mamlakatlar hukmdorlari vahhobiylik va Muhammad ibn Saud (1803-1814-yillarda hukmronlik qilgan) ta'limotlarini tan oldilar. Muhammad ibn Saud (1803-1814-yillarda hukmronlik qilgan) o'z navbatida deyarli butun Arabistonni o'z hukmronligi ostiga birlashtirdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1794-yilda boshlangan Hijoz uchun kurash ancha shiddatli bo'ldi. 1811-yilda Arabistonda urush boshlagan Muhammad Ali 1813-1815-yillarda unga shaxsan rahbarlik qildi va keyin bu ishni o'g'li Ibrohimga ishonib topshirdi, u 1818-yilda Saudiya davlatini tor-mor qildi. So'nggi 4 yil davomida hukmronlik qilgan amir Abdulloh Istanbulda qo'lga olinib, qatl etildi. Butun Arabiston Misr nazorati ostiga o'tdi. Biroq, 1820-yilda butun Arabiston bo'ylab qo'zg'olonlar boshlandi va qatl etilgan amirning amakisi Turki qisqa vaqt ichida Saudiya Arabistoni hokimiyatini tikladi, Ar-Riyodda yangi poytaxtga asos

soldi va u yerdan 1832-yildan 1834-yilgacha Najdning katta qismini boshqardi. Turkiy 1834-yilda ag‘darildi va o‘ldirildi. Uning vorisi Faysal 1838-yilda misrliklar tomonidan qo‘lga olindi, ammo ikki yildan so‘ng ular yana saudiyaliklar tomonidan mag‘lubiyatga uchradilar va Arabistonni tark etishga majbur bo‘ldilar. Misrning Arabistonga kengayishi bilan bir qatorda, inglizlar ham bu mamlakatga qarab yo‘l oldilar. 1820-yilda ularning eskadrilyasi Yamanning Mahon portini bombardimon qildi va o‘qqa tutdi, 1821-yilda esa Yaman imomini tengsiz shartnoma imzolashga majbur qildi. 1834-yilda mashhur Britaniya Sharqiy Hindiston kompaniyasining qo‘shinlari Sokotra orolini egallab olishdi, bu orol 1866-yilda Britaniya protektoratiga aylandi. 1839-yilda Britaniya Aden shahrini egallab oldi va 1728-yilda Yamandan ajralib chiqqan Lohij sultonidan Bab al-Manzib bo‘g‘ozini nazorat qiluvchi juda qulay joyda joylashgan portni sotib olishni rasmiylashtirdi. 1820-yilda Britaniya Pirat sohilidagi shayxlarni (hozirgi Ummon shartnomasi) ularni butunlay inglizlarga bo‘ysundiradigan shartnomalarni imzolashga majbur qildi. Xuddi shu shartnoma Bahrayn shayxi, keyin Maskat hukmdorlari va o‘sha paytdan boshlab «Ingliz ko‘li»ga aylangan Fors ko‘rfazining boshqa amirlari tomonidan imzolandi[1].

Tanzimat (Turkcha: تانزيمات) davri XIX asrda Usmonli imperiyasida siyosiy va ijtimoiy islohotlarning eng muhim davri bo‘lib, 1839 yildan 1876 yilgacha davom etgan (12-rasm). Bu davr imperiyani modernizasiya qilish va uni G‘arb mamlakatlari bilan raqobatlasha oladigan kuchli davlatga aylantirish maqsadi bilan boshlangan. Tanzimat davri ikki davrga bo‘lingan. Birinchi davr “Gulxona farmoni” deb ataladi va 1839-1850 yillarni qamrab oladi. 1839 yil 3- noyabrda Turkiya tashqi ishlar vaziri Rashid Poshsho Gulxona bog‘ida barcha davlat zodagonlari ishtirokida Usmonli turk sultoni Abdulmaciddan (hukmronlik qilgan: 1839-1861-yillar) islohot o‘tkazishga ruxsat oldi. Unda barcha fuqarolarning hayoti, vijdon erkinligi va mulki, qonunsizlikka barham berish, soliqlarni kamaytirish va boshqa masalalar e‘lon qilindi. Shunga ko‘ra, so‘nggi 10 yil ichida huquq va boshqaruv, moliya, harbiy ishlar va ta‘lim sohalarida bir nechta qonunlar qabul qilindi.

Islohotlar natijasida turk hayotida ba'zi yangiliklar yuz berdi. Biroq, Turkiyadagi yirik zodagonlar bunga qattiq qarshilik ko'rsatishdi. "Gulxona Xatti Sharif" sulton fuqarolari va talabalarining hayoti, sha'ni va mulkining daxlsizligini, soliqlarni yig'ish va taqsimlashda, harbiy xizmatga chaqirishda va hokazolarda adolatni va'da qildi. Diniy mansubligidan qat'iy nazar, barchaga kafolatlar berildi, bu imperiyadagi ko'plab nasroniylar, yahudiylar va boshqa musulmon bo'lmaganlar uchun juda muhim edi. Shundan so'ng, Tanzimat al-Xayriya tamoyillariga muvofiq imperiyada sud, ma'muriy, harbiy islohotlar, shuningdek, ta'lim va ma'rifat islohotlari amalga oshirildi. Bu islohotlar arab mamlakatlarida ma'lum darajada aks-sado berdi va asosan ma'muriy o'zgarishlardan iborat edi. Biroq, ma'muriy o'zgarishlar tez orada aniq va ravshan bo'lgan orzularni tug'dirdi. Natijada, birinchi navbatda, mintaqadagi eng ijtimoiy rivojlangan mamlakat bo'lgan Livanda qo'zg'olonlar boshlandi.

1841-yilgi qo'zg'olon amir Qosimni ag'darib tashladi va Livanni amirlikdan oddiy viloyatga aylantirdi. Lekin Livanning o'zida Maronitlar Shahobiylar sulolasi davrida amirlikni tiklashni talab qilishdi. Bunga qarshi chiqqan druzlar 1842-yilda qo'zg'olon ko'tarib, Usmonli gubernatori Umar Poshshoni lavozimidan chetlatishni va Usmonlilar tomonidan qamoqqa olingan shayxlarni ozod qilishni talab qilishdi. 1843-yilda Usmonlilar Livanni ikki noib - musulmon va nasroniy gubernator tomonidan boshqarishni ma'qulladilar. Usmonlilarning o'zlari bu qarorni «uyushgan fuqarolar urushi» deb atashdi. Bu vaziyat 1844-yilda fransuz konsulining taklifiga binoan aralash aholiga ega har bir qishloq uchun "vakil" ya'ni musulmonlar va nasroniylar uchun «boshliq» tayinlanganida yanada og'irlashdi va yomonlashdi. 1845-yil may oyida qo'zg'olon ko'targan Maronit dehqonlari feodal Maronitlar bilan birga barcha Maronitlarni ham qirib tashlashni boshladilar. Bunga javoban Maronitlar istisnosiz qirib tashlashni boshladilar. 1845-yil kuziga kelib, o'zaro qirib tashlash tufayli urush tugadi. Livanning avvalgi tashkiliy tuzilmasi turli sud va fiskal funksiyalarga ega bo'lgan va quyidagilardan iborat bo'lgan kengash bilan to'ldirilgan edi: ikkita maronit, ikkita daraziy, ikkita sunniy, ikkita pravoslav va ikkita melkit (yunon-uniatlar). Bu qo'shimcha hech qanday muammoni hal qilmadi, balki shu bilan birga Livan siyosiy hayotida konfessiyachilik tamoyillariga, ya'ni barcha

lavozimlar va ta'sir vositalarini ayrim diniy jamoalar o'rtasida qat'iy taqsimlashga asos yaratdi. Bu davr buyuk G'arb davlatlarining Suriya va Falastinga, xususan, diniy ishlardan tashqari, madaniy va ma'rifiy faoliyat bilan ham shug'ullanadigan diniy missiyalar orqali yanada intensiv kirib borishi bilan tavsiflanadi[2].

Vatikan tomonidan yuborilgan va Fransiya tomonidan qo'llab-quvvatlangan yezuitlar va lazaritlar birinchi katolik missionerlari edilar. Tez orada ular maktablar va seminariyalar tarmog'ini yaratdilar, ularning bitiruvchilari keyinchalik Rim, Parij va Bryusselda o'qish uchun ketishdi. 1846-yilda Papa salibchilar davrida amalda bo'lgan Quddusning lotin hokimiyatini tikladi. 1820-yilda Bayrutda amerikalik protestant missionerlari paydo bo'ldi. Ularning 40 yillik faoliyati natijasida ular 30 dan ortiq maktab, arab litografik bosmaxonasi va 1866-yilda keyinchalik Bayrut Amerika universitetiga aylangan va bugungi kunda ham mashhur bo'lgan Suriya protestant kollejiga asos solishdi. Angliya, o'z navbatida, 1841-yilda Quddusda Anglo-Prussiya yepiskopligini tashkil etish uchun sharoit yaratdi. Xususan, yepiskoplik Britaniyaning Falastinga yahudiylarni ko'chirish rejasi kabi muvaffaqiyatli bo'lmadi (XIX asrning o'rtalarida Quddusda 11 000 yahudiy, asosan keksa ziyoratchilar yashagan). Ma'rifatparvar, o'qituvchi va publisist Butros al-Bustoniyy (13-rasm (1819-1883)) mamlakatda diniy murosasizlik, diniy mazhabparastlik va diniy fanatizmga qarshi chiqqan birinchilardan bo'lgan. U mamlakat tarixida ko'plab islohotlarni amalga oshirdi, jumladan, 1863-yilda birinchi arab milliy maktabini tashkil etdi va keyinchalik arab adabiy tili muammolariga va arablar orasida Yevropa bilimlarini tarqatishga katta e'tibor qaratgan jurnallarni nashr etdi. Butros al-Bustoniyy "Doira al-Ma'orif" (Bilim doirasi) arab ensiklopediyasining yetti jildini nashr etdi. Butros al-Bustoniyy vafotidan keyin uning amakivachchasi Sulaymon al-Bustoniyy ensiklopediyani nashr etishda davom etdi va Gomerning mashhur "Iliada" dostonini arab tiliga tarjima qildi.

Bashir II ning saroy shoiri va Butros va Sulaymon al-Bustoniyyning do'sti Nosir Yazijiy (1800-1871-yillar) ham bu yo'nalishda ko'p ishlar qildi. Bustoniyy va Yazijiy 1857-yilda tashkil etilgan Arab ilmiy jamiyati doirasida diniy tafovutlardan qat'iy nazar, Livan

intellektual elitasini o‘z atrofida birlashtirishga muvaffaq bo‘lishdi. 1860-yilgi voqealar tufayli faoliyatini to‘xtatgan jamiyat 1866-yilda qayta tiklandi. Uning eng yorqin vakillaridan biri Ibrohim Yazijiy (Nosir Yazijiyning o‘g‘li) edi. Oxir-oqibat, bularning barchasi Suriya, Misr va boshqa arab mamlakatlarida arab madaniyati va adabiyotining yuksalishi uchun asos bo‘lib xizmat qildi va “an-Nahda al-Arabiya”, ya’ni “Arab uyg‘onishi” deb nomlandi. Tanzimat davrining ikkinchi davri Turkiyaning Qrim urushidagi g‘alabasidan keyin boshlandi. 1856-yil 18-fevralda Sulton Abdulmajiyd yangi Tanzimatga “Xatti Humoyun” farmonini chiqardi va Turkiya sanoati va qishloq xo‘jaligining G‘arbiy Yevropa mamlakatlariga ochilishini e‘lon qildi. Musulmon bo‘lmagan xorijiy investorlarga ma‘lumhuquqlar berildi. Bu qonunlar, bir tomondan, sultonlikda davlat boshqaruvi, sud va ma‘muriy ishlarni tartibga soldi. Turkiyada yangi adabiyot, san‘at, fan va ta‘lim rivojlana boshladi va milliy ziyolilar paydo bo‘ldi. Sulton yangi “oliy manifest” – “Xatti Humayun”ni chiqardi, bu musulmon bo‘lmaganlarning huquqlarini va ularning iqtisodiy imkoniyatlarini yanada kengaytirdi, bu esa o‘z agentlarining, asosan musulmon bo‘lmagan jamoalarning imtiyozlarini oshirishni istagan G‘arb kuchlari uchun bevosita qiziqish uyg‘otdi.

Livanda ular manifestni feodal majburiyatlardan ozodlik sifatida qabul qilishdi va o‘z huquqlarini amalga oshirishni talab qila boshladilar. Rad etilgandan so‘ng, ular 1859-yil yanvar oyida Qoraun mintaqasida qo‘zg‘olon ko‘tarishdi, maronit feodallarini o‘z yerlaridan quvib chiqarishdi va o‘z rahbari, temirchi Tanius Shahinni gubernator etib tayinlashga erishdilar. Qo‘zg‘olonlar boshqa tumanlarga ham tarqaldi va 1860-yil bahorida ular tez orada yangi maronit-darauzi qirg‘iniga aylandi. Livan bo‘ylab o‘zaro qotilliklar davom etdi. Faqat Bayrut yaqinida uch kun ichida 60 ta qishloq talon-taroj qilindi. 1860-yilda musulmon mutaassiblari Usmonli askarlari ishtirokida Damashqdagi nasroniylarga qarshi shafqasiz hujumlar uyushtirishdi. Faqat o‘sha paytda Damashqda surgunda yashagan va ko‘plab nasroniylarni o‘z hovlisida yashirgan Jazoir milliy qahramoni Abdelkader nasroniylarni butunlay qirib tashlashdan qutqardi. Voqealar paytida musulmonlar va daroziylardan tashqari, 20 mingdan ortiq nasroniy o‘ldirildi, 380 ta nasroniy qishlog‘i, 560 ta cherkov va 40 ta monastir vayron qilindi. Bu G‘arbning, xususan,

o‘z ambisiyalarini amalga oshirish uchun voqealardan foydalanishga qaror qilgan Fransiya imperatori Napoleon III ning aralashuviga olib keldi. Bundan xavotirga tushgan va qo‘rqan Usmonli imperiyasi qo‘zg‘olonchilarni voqealar ishtirokchilaridan 111 nafarini otib tashlash, 57 nafarini osib o‘ldirish, 325 nafarini surgunga hukm qilish va 145 nafarini mamlakatdan chiqarib yuborish orqali jazoladi. 1860-yilda fransuz qo‘shinlari Bayrut yaqinida langar tashladilar. Lekin ular harbiy tuzilmalarda paraddan boshqa hech narsa qilmadilar, bu yerda isyonkor Maronit shayxlari Qasrovunda hokimiyatni tiklashdan bosh tortdilar. 1861-yilga kelib, fransuzlar Livan hududidan chiqib ketishga va bu befoyda va befoyda kuch namoyishini to‘xtatishga majbur bo‘ldilar. Shunga qaramay, bu harbiy-siyosiy voqea yangi Livanning tashkiliy nizomini ishlab chiqishga imkon berdi, unga ko‘ra Livan tog‘i (Deiz qirg‘oqbo‘yi yerlarisiz) sultonga bevosita bo‘ysunadigan nasroniy gubernator (mutasarrif) tomonidan boshqariladigan avtonom avtonom viloyatga aylandi. Uning kengashi tarkibiga 12 a‘zo (Maronitlar, Druzlar, Sunniylar, Shialar, Pravoslavlar va ikkita yunon-uniatlar) kirgan. Livan o‘zining polisiya va sud tizimini joriy qildi. Ushbu shaklda u 1914-yilgacha faoliyat yuritdi. Vaqt o‘tishi bilan ular orasida konstitusiyaviy monarxiya tarafdorlari, neo-usmonlilar va yosh turklar paydo bo‘ldi. Bir tomondan, bu Turkiyada xorijiy kapital ta‘sirining kuchayishiga va uning G‘arb mamlakatlariga asta-sekin qaram bo‘lishiga yo‘l ochdi. Tanzimat islohotlari yangi Sulton Abdulhamid II (1876-1909- yillarda hukmronlik qilgan) tomonidan bekor qilindi va mamlakatda zulm davri boshlandi[3].

Arab mamlakatlari rivojlangan Yevropa mamlakatlariga qaraganda ancha kechroq tarkibiy modernizasiya yo‘lini boshladilar. Axborot jamiyatining shakllanishi nafaqat uning iqtisodiy tuzilmalarini yangilashni anglatardi, balki gap boshqa barcha sohalarni sifat jihatidan o‘zgartirish, ularni o‘sha davrning yangi tendensiyalariga moslashtirish haqida edi. Nafaqat ishlab chiqarish texnologiyasi, balki millatning turmush tarzi, siyosiy va ma‘naviy madaniyati ham jiddiy o‘zgarishlarga uchradi. Jamiyat yo‘nalishlarining chuqurligi va ko‘lami nuqtai nazaridan modernizasiya arab jamiyatini o‘zgartirishda obyektiv omilga aylangan ko‘p qirrali jarayon edi. Xususan, modernizasiya jarayoni sivilizasiya yo‘lida yuqoriga ko‘tarilishni o‘z ichiga oladi, bu jarayonda qisqa tarixiy

davrda yangi ijtimoiy tuzilmalar shakllanadi va eskirgan munosabatlar, urf-odatlar, an'analar va normalar asta-sekin tarqalib ketadi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli darajalarida farq qiladigan Arab Sharqining hukmron rejimlari uchun modernizasiya zarurati uzoq istiqbol emas, balki bugungi kun muammosidir.

Ma'muriy va hududiy jihatdan arab mamlakatlari ko'plab mintaqalarga bo'lingan. Shunday qilib, Suriya uchta viloyatga, ya'ni Damashq, Halab va Tripoliga bo'lingan. Iroqda Bag'dod, Basra va Mosul to'g'onlari tashkil etilgan. XVI asrda Misr va boshqa bir qator arab mamlakatlari bo'ysunishi ostida uning maqomi oshdi. Har bir mintaqaning boshida Vali (gubernator) yoki poshsho unvoniga ega turk hukmdorlari bor edi. Poshsholar ham ma'muriy hokimiyatni, ham bosh qo'mondon vazifalarini bajarardilar. Poshsholar ixtiyorida mahalliy yordamchi otryadlar, shuningdek, muntazam Sulton armiyasining qismlari bor edi. Masalan, Bag'dod Eyaletida turli qal'alarda taxminan 12 ming kishi joylashgan edi. Yosh yigitlar va boshqa askarlar, Bag'dod poshshosining ixtiyorida yana 3000 qurollangan askar bor edi. Poshsholar odatda bir yoki ikki yil muddatga tayinlanar, lekin aslida ular uzoqroq hukmronlik qilishgan. Aholining vazifalari ichki tuzilishini saqlab qolgan holda, ma'lumbir yillik tovon puli to'lash bilan cheklangan viloyatlar mavjud edi[4].

XULOSA

Xususan, neft qazib olish va sotish Afg'onistonda Isroil va SSSRga qarshi kurashni moliyalashtirish imkonini berdi, bu esa falastinliklar va afg'onlar orasida radikal islomizmning o'sishiga hissa qo'shdi. Shuning uchun moliyaviy resurslarning keskin o'sishi Saudiya Arabistoniga butun dunyo bo'ylab islomizmni maqsadli ravishda yoyishga imkon berdi: masjidlar va madrasalar qurishdan tortib, jangari islomchilarni qo'llab-quvvatlash va o'qitishgacha. Yaqin Sharqning SSSR va AQSh o'rtasidagi mojaro maydoni sifatidagi geosiyosiy mavqei, mintaqaning SSSR chegaralariga yaqinligi islomizmning tarqalishida muhim rol o'ynadi. G'arb mamlakatlarining musulmon jamiyati hayotiga aralashuvi va uning qarama-qarshiliklaridan o'z maqsadlari uchun foydalanish istagi oxir-oqibat anti-G'arbizm, anti-amerikanizm va radikalizmning o'sishiga olib keldi. Misr

magʻlubiyatidan soʻng, Suriya, Falastin va Livan Turkiya hukmronligiga qaytdi. Mustamlakachilik davridan beri musulmon jamiyatlariga joriy qilingan modernizasiyaning Gʻarbiy versiyasi keng qoʻllab-quvvatlanmadi. Ibodat qiluvchilarni passiv tinglashni toʻxtatgan va muqaddas matnlar va real hayot oʻrtasidagi farqlarni koʻrgan dindorlar orasida taʼlimning tarqalishi odamlarning fikrlash tarzi va xarakterini oʻzgartirdi.

Umuman olganda, neft qazib oluvchi musulmon mamlakatlari sonining ortib borishi ham dunyoda islomizmning kuchayishiga hissa qoʻshdi. Bu mamlakatlarda neft narxlarining koʻtarilishi musulmon jamiyatining Gʻarb modeliga muvofiq modernizasiya qilish istagini susaytirdi. Moliyaviy resurslarning keskin oʻsishi Saudiya Arabistoniga islomizmni butun dunyoga keng yoyish imkonini berdi. Xususan, masjid va madrasalar qurishdan tortib, jangari islomchilarni qoʻllab-quvvatlash va oʻqitishgacha. Yaqin Sharqning SSSR va AQSh oʻrtasidagi mojarro maydoni sifatidagi geosiyosiy mavqei va mintaqaning SSSR chegaralariga yaqinligi islomizmning tarqalishida muhim rol oʻynadi. Gʻarb mamlakatlarining musulmon jamiyati hayotiga aralashuvi va uning mojarolaridan oʻz maqsadlari uchun foydalanish istagi oxir-oqibat anti-Gʻarbizm, anti-amerikanizm va radikalizmning oʻsishiga olib keldi. Misr magʻlubiyatidan soʻng, Suriya, Falastin va Livan Turkiya hukmronligiga qaytdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Nuriddinov E.Z. Jahon tarixi. Oʻquv qollanma - Toshkent, 2019. 306 b.
2. Qodirov Z.M. Arab mamlakatlari tarixi. Oʻquv qollanma. - Toshkent, 2009. 407 b.
3. Raxmatov L. Dunyo mamlakatlari: Avstraliyadan Hindistongacha. Toshkent: Yangi kitob, 2019. 840 b
4. Urakov D.J. Jahon tarixi. Oʻquv qollanma -Toshkent, 2018.303 b